

HUMANISTICKÁ ČEŠTINA

Rozvoj syntaxe v češtině 16. století ciceronská perioda

př. z Obrany (Apologie) Karla staršího z Žerotína, 1606

*Jakož zajisté, ať od svrchu položených podobenství neodstupuji,
nepojednou slunce sluncem býti přestává, že na chvíli za mračno zachází,
ani ihned oheň tratí svou palčivost,
že v skok studených kachlů neproráží,
těž ani země proto planou se usouditi může,
že na čas oulehlí leží a jako odpočívá:
tak podobně i já nemohu a nemám tak na kvap odsouzen býti lásky té, kterou k vlasti své nésti,
a péče,
kterou o ni míti povinen jsem,
že se vším jako na harc nevyjíždím:
nýbrž jako umělí marináři,
kteří pokud utišení na moři jest,
pomalu sem i tam se znášejíce, vítr do plachet svých lapají,
a když bouřka se zdvíhá,
i od přímé cesty na čas se s větrem nazpět obracejíce, vždy však předce na moři zůstávají
a pravidlem kompasu se zpravují,
až by větru příhodného a ku portu,
k němuž měří,
je vedoucího dočekati se mohli,
týmž způsobem já nynějšímu času zlému a jeho nesnadnostem ustupuji
a jako před povětrím náěkým pod střechou se skrejšám,
ažby příhodnější léta nastaly
a to,
co ve mně zavříno a do času schováno jest,
jako z pokladu náěkého vynésti a k dobrému vlasti této vynaložiti dopustily.*

Další syntaktické vlastnosti češtiny 16. století

● nepravé vztahné věty

př. spis Daniela Adama z Veleslavína *Politia historica* (1584)

„Nejprvé, že jsou všechny a všelijaké knihy psáti musili: **kteřážto** věc netoliko mnoho chvíle a času potřebovala, ale i přepisování takové (...) mnoho peněz stálo.“

podtržené – dvojice synonym

př. Isokratova řeč k Démonikovi, z řečtiny přel. Václav Písecký (1482-1511)

„Pro tyto tehdy příčiny, ač jsou ještě i jiné velmi mnohé, rád sem na sebe tu práci vzal, abych tuto řeč Isokratovu, kteřouž nějakého Démonika, a skrze něho všechny mládence

k ctnostem napomíná (1), vedlé mé možnosti, jestliže ne tak ozdobně (4), jak sám jest v sobě (2), neb to není možné (3), aspoň věrně (4) v češtinu přeložil a tobě za znamenie a závdavek našeho přátelstvie oddal, kterouž že vděčně přijmeš, nepochybují.“

nepravá vztážná věta

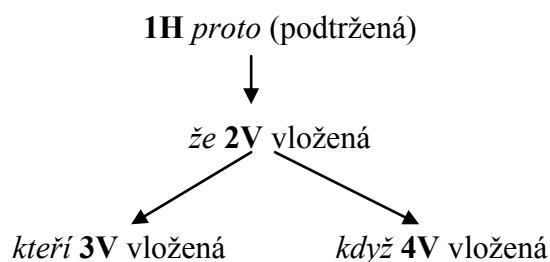
interpozice větné (vedlejších vět) – 1, 2, 3

interpozice větněčlenská (vlozeno mezi *abych ...přeložil*)

- interpozice vedlejších vět

př. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic (1576-1635)

„*Náš pan orátor proto, že všichni Turci, kteří tu byli, na nás, když jsme jedli, oči vytřeštili, nerad u nich noclehů míval (...)*“

- interpozice větněčlenská

př.: u Václava Píseckého
JAK Labyrint

duvod mého k tobě přátelstvie

„*Když jsem tak nescíselné létajících Smrti střel množství spatřil (...)*“

- antepozice přívlastku neshodného

př. *k tobě přátelstvie Smrti střela předešlých časuov historiae*

- postpozice přívlastku shodného

př. Mikuláš Konáč z Hodiškova (zemř. asi 1546) – z Pravidla lidského života

„*Když pak přišel čas porodu ženy jmenované, porodila jest syna pěkného a utěšeného.*“

- verbum finitum na konci věty

př. list Pražanům ze sněmu benešovského, 1516

„*Pak milí páni města! nedělalíce více ruoznic, kterýchž je prvé dosti, vezměte to před se, čeho ste pánu našemu i nám i sobě sami povinni zachovati, a tudy aby se to psaní pěkné vaše skutkem pravé učinilo, a lidé aby tomu uvěřiti a místo dáti mohli, že pána svého tak milujete a vo JMt a toto královstvie tu péči máte, vo kteréž péči mnoho a často mluvíte i vypisujete.*“

také **nepravá vztážná věta** a na konci dvojice synonym

- přechodníkové konstrukce

př. z Vladislavského zřízení zemského, 1500

„*Vykladači bedlivě a věrně (...) se snažovali: od slov a smysla pravého v Zákoně Božím zavřeného, na žádnou stranu se neuchylující: ovšem, k nějakým mylným smyslům a*

rozumím lidským jich nikoli netahajíce: ale upřímně, jazyku toho, kterýmž ta svatá Písma od boha mluvena i psána jsou, šetříce (...)“

př. nekongruentních přechodníků

Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic (1564-1621), Cesta z království českého do Benátek, odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta..., 1608

- „Arabové, vyskytna se nad vodou“

př. Viktorín Kornel ze Všehrd

[páni] „(...) slyše strany a jejich přeličení (...) nalezli za právo (...)“

- zvýšené užívání pasiva, zvl. opisného

př. dva překlady listu Poggia Florentského o odsouzení M. Jeronýma Pražského

starší	mladší
z r. 1495	D. A. z Veleslavína, 1585
3. pl. aorist <i>vedú</i> <i>kázali</i> <i>když mu toho odpierali</i>	<i>přiveden jsa</i> <i>rozkázáno bylo</i> <i>když mu toho odepřino</i>

ad humanistická čeština v soukromé korespondenci

listy Perchty z Rožmberka (1429-1476) – rysy mluveného jazyka

Rozvoj slovní zásoby

latina: *deklinovati, conjugovati, dikcionář, edicí*

francouzština a jiné románské jazyky:

armáda, jenerál, kapitán, ložírovat, admirál, korsar („pirát“)

němčina:

fedrovat, forcug („přednost“), *z gruntu, koštovati, pergmistr, havíř, hoblík*

jazykové kalky: *přehánět – übetreiben*

záviset – abhängen

navzdory – zum Trotze

držeti koho zač – jemanden für etw. halten

jazyk Bible kralické:

Bible kralická, 1579-1593 – 6 dílů

Jan Blahoslav (1523-1571), přel. NZ z řečtiny

ad tvarosloví:

duálové tvary: *dvě hodině*

staré imperativy: *modlte se*

jen zřídka typ *syna Josefového*

jen zřídka unifikace rodů typu *vrata byly železné, veliké jablka, léta nastaly*

bratrský pravopis

- $j = [i]$
- $g = [j]$ nebo $y = [j]$ na začátku slova či slabiky ej, aj *neydále*
- $ǵ = [g]$ *ǵrunt*
- $ů = [ú]$ nově vzniklé z *uo*
- po c, s, z následuje y *cyzý, sýla*
- č, ž, ř

- [| = [š]
- *dě, tě, ně* = [d'e, t'e, ně]
- $w = [v]$
- v na začátku slova = [u] *vtě* [| *eny* = utěšený
- l se smyčkou = tvrdé l – nedůsledně
- $au = [ou]$

slovníky

předchůdce:

Klaret - Bartoloměj z Chlumce – konec 14. století

Daniel Adam z Veleslavína: *Nomenclator quadrilinguis*, 1598

Silva quadrilinguis, 1598

mluvnice

- Beneš Optát, Petr Gzel, Václav Filomates: *Grammatika česká*, 1533
Náměšť nad Oslavou
- Jan Blahoslav: *Grammatika česká*, 1571 rkp.
- Matouš Benešovský zvaný Philonomus: *Grammatica Bohemica*, 1577
Knížka slov českých vyložených

- Vavřinec Benedikt Nudožerský: *Grammaticae bohemicae Libri II*, 1603